

Linija Szczecin-Trst kao trajna razdjelnica na tlu Europe?

dr. sc. Janko Bekić

voditelj Odjela za obrambene analize u Ministarstvu obrane Republike Hrvatske, janko.bekic@morh.hr¹

Uvod

U ožujku 1946. godine, tada već bivši britanski premijer Winston Churchill održao je poznati govor na koledžu Westminster u Fultonu, u američkoj saveznoj državi Missouri, u kojem je rekao da se „od Stettina [Szczecina] na Baltiku do Trsta na Jadranu spustila ‘željezna zavjesa’ preko kontinenta“. Churchill je prije svega želio izraziti zabrinutost zbog činjenice da su se prijestolnice Srednje i Istočne Europe, poput Varšave, Praga i Beča, nakon Drugoga svjetskog rata našle u sovjetskoj sferi, odnosno pod rastućom kontrolom Moskve. Pojam „željezne zavjese“ ustalio se u hladnoratovskome govoru, označavajući podjelu Europe na zapadnu (demokratsku i kapitalističku) i istočnu (diktatorsku i komunističku). Međutim, pojam je preživio pad Berlinskog zida i raspad Sovjetskog Saveza te se povremeno pojavljivao u javnom diskursu 1990-ih i 2000-ih, označavajući razlike u stupnju ekonomske razvijenosti i demokratske konsolidacije Zapadne i Istočne Europe, a kasnije i napetosti između „starih“ i „novih“ članica Europske unije.

Willkommenspolitik vs. Militärgrenze

Najkasnije od početka migrantske krize 2015. godine duboke podjele između Zapadne te Srednje i Istočne Europe ponovo izlaze na vidjelo, otprilike uzduž Churchillove linije Szczecin-Trst. Zapadno od te linije nalaze se „stare“ članice Europske unije (među njima i dvije najutjecajnije – Njemačka i Francuska), koje – *grosso modo* – zagovaraju ili barem glume politiku dobrodošlice prema izbjeglicama i migrantima s Bliskoga istoka i Sjeverne Afrike. Istočno od nje, „nove“ članice poput Bugarske i Mađarske zauzele su vrlo oštar pristup prema ilegalnim migracijama, koristeći vojnu silu i fizičke barijere poput ograda sa žilet-žicom, odnosno *modus operandi* Vojne granice, kao sredstvo odvratanja migranata. Pojednostavljeno rečeno, pro- i antimigrantske politike manifestirale su se kao najočitiji pokazatelj nove (stare) svjetonazorske razdjelnice u Europi.

¹ Stavovi i mišljenja izneseni u ovome članku isključivo su autorovi i ne predstavljaju službene stavove Ministarstva obrane Republike Hrvatske.

Usprkos povijesnoj tituli Predziđa kršćanstva (*Antemurale Christianitatis*) i višestoljetnoj tradiciji Vojne krajine kao militarizirane sigurnosne zone prema Osmanskom Carstvu, Hrvatska je u kontekstu migrantske krize jasno pokazala da se ne želi svrstavati niti u jedan od dva europska tabora. Umjesto toga, odlučila se za primjenu svojevrsnoga „srednjeg puta“ koji uključuje strogi nadzor istočne granice Republike Hrvatske (i Europske unije), ali bez korištenja vojske i bez postavljanja fizičkih prepreka uzduž granica s Bosnom i Hercegovinom i Srbijom. Na neki način, Hrvatska se – kao i u vrijeme Hladnoga rata, tada kao dio socijalističke Jugoslavije – opredijelila za nesvrstanost, odnosno ekvidistancu prema promigracijskom zapadnom i antimigracijskom istočnom taboru unutar Europske unije. Kao rubna zemlja Europske unije i tranzitna država na balkanskoj ruti ilegalnih migracija, Hrvatska je bila prisiljena zauzeti čvrsti gard prema masovnom ilegalnom prelasku granica, međutim, nije se željela otvoreno svrstati uz bok država koje su malo-pomalo dolazile na zao glas u Bruxellesu.

Mađarska i Europa duginih boja

Idućih godina još je jedna tema počela sve više nagrizati odnose između „starih“ i „novih“ članica Unije – odnos država prema njihovim LGBT+ zajednicama. Dok je Zapadna Europa (uključujući nekoć ultrakonzervativnu Republiku Irsku) krenula putem potpunog izjednačavanja prava heteroseksualnih i homoseksualnih osoba i parova, države Srednje i Istočne Europe postupale su puno opreznije, postupno legalizirajući razne oblike životnog partnerstva za istospolne parove i uvodeći oštrije kazne za govor mržnje i nasilje prema LGBT+ osobama, ali istovremeno ograničavajući institut braka na heteroseksualne parove te strogo kontrolirajući način i opseg informiranja mladih o temama homoseksualnosti, transrodnosti i slično, pri čemu su se pozivale na tradicionalne kršćanske vrijednosti i slobodu roditelja da svoju djecu odgajaju prema vlastitim moralnim uvjerenjima.

Na neki način, Hrvatska se – kao i u vrijeme Hladnoga rata, tada kao dio socijalističke Jugoslavije – opredijelila za nesvrstanost, odnosno ekvidistancu prema promigracijskom zapadnom i antimigracijskom istočnom taboru unutar Europske unije

Razdor oko LGBT+ tematike dosegao je vrhunac na događaju na kojem se to najmanje očekivalo – Europskome prvenstvu u nogometu, održanom između 11. lipnja i 11. srpnja 2021. godine u jedanaest zemalja domaćina. Baš u to vrijeme, točnije 15. lipnja (usred onoga što se sada sve češće naziva *Pride Month*, odnosno Mjesec ponosa LGBT+ zajednica diljem svijeta), mađarski je parlament usvojio zakon, kojeg je predložila vlada Viktora Orbána, a kojim se zabranjuje propagiranje LGBT+ sadržaja među maloljetnicima. Sporni zakon odmah je izazvao val zgražanja među čelnicima „starih“ država članica, a nizozemski premijer Mark Rutte otišao je najdalje, izjavivši kako Mađarska „više nema što tražiti u Europskoj uniji“. Njemačka je 23. lipnja planirala osvijetliti nogometni stadion u Münchenu duginim bojama, u znak podrške LGBT+ zajednici, baš na dan odigravanja utakmice između njemačke i mađarske reprezentacije, no UEFA je takav potez zabranila, navodeći političku neutralnost krovne nogometne organizacije (da bi ubrzo – u znak kompromisa – svoj vlastiti logotip obojila duginim bojama). Unatoč pojačanoj prisutnosti interventne policije i zaštitara na spomenutoj utakmici, jedan je aktivist (ili huligan – ovisno o interpretaciji) utrčao na teren mašući zastavom duginih boja, točno u trenutku intoniranja mađarske himne.²

Nizozemska, Belgija i Luksemburg (čiji je premijer gej) pokrenuli su inicijativu za potpisivanje deklaracije kojom se osuđuju „nedavni protu-LGBT+ zakoni doneseni u Mađarskoj“ te se Europsku komisiju poziva na djelovanje. Među ukupno 17 potpisnica deklaracije, samo se Latvija i Estonija te Grčka nalaze istočno

² Politizacija Europskog prvenstva u nogometu manifestirala se i na druge načine: demonstrativnim klečanjem nekolicine zapadnoeuropskih reprezentacija u ime borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije, kao i odlukom UEFA-e prema kojoj igrači imaju pravo tražiti uklanjanje promotivnih boca piva s tiskovnih konferencija, ukoliko to vrijeđa njihove vjerske osjećaje. UEFA je takvu odluku donijela nakon što je francuski reprezentativac muslimanske vjeroispovijesti, Paul Pogba, samoinicijativno uklonio bocu (bezalkoholnog) piva sa stola za kojim je sjedio u vrijeme trajanja konferencije za novinare.

od nove „željezne zavjese“ koja europski kontinent dijeli popola. Litva, Poljska, Češka, Slovačka, Slovenija, Hrvatska, Rumunjska i Bugarska odbile su potpisati deklaraciju, navodeći neutralnost, odnosno suzdržanost, ili otvoreno podržavajući Mađarsku. Jedina država članica zapadno od nove „željezne zavjese“ koja nije potpisala spomenuti dokument je Portugal, koji se bio izuzeo zbog činjenice da je u tom trenutku predsjedao Vijećem Europske unije.

Gore nabrojenih devet država Srednje i Istočne Europe, uz iznimku Hrvatske – koja unutar Europske unije djelomično vodi politiku nesvrstanosti – te uz povremeno sudjelovanje Austrije, zajedno čine blok koji odstupa od prevladavajućih lijevo-liberalnih normi *woke*, odnosno politički korektne i „probuđene“ Zapadne Europe. Ta činjenica kod velikog broja čelnika „starih“ članica Europske unije izaziva sve vidljiviju iritaciju, što se može iščitati iz političke komunikacije i ponašanja dužnosnika poput nizozemskog premijera Ruttea, njegovog luksemburškog kolege Xaviera Bettela, ili potpredsjednika Europske komisije (Nizozemca) Fransa Timmermansa, koji više niti ne skrivaju duboki animozitet prema mađarskom premijeru Orbánu ili njegovome slovenskom kolegi i političkom istomišljeniku Janezu Janši.

Zapadni Balkan kao kolateralna žrtva podjela unutar Europske unije

Brandenburška vrata, prosinac 1989.

Produbljivanje jaza između zemalja osnivačica Europske unije i dijela država koje su Uniji pristupile 2004. godine i kasnije moglo bi se odraziti – a vjerojatno se već i odražava – i na proces proširenja Unije na prostor Zapadnog Balkana. O zamoru proširenja (*enlargement fatigue*) intenzivno se govori već petnaestak godina, a pristupni pregovori sa zemljama od Bosne i Hercegovine do Albanije napreduju izrazito sporo ili nisu ni započeli. Uzimajući u obzir zemljopisni položaj Zapadnog Balkana (istočno od linije Szczecin-Trst), njegovo komunističko nasljeđe, opterećenost napetostima i neriješenim pitanjima između i unutar država, slabost nacionalnih gospodarstava i sistemsku korupciju, kao i demokratsko nazadovanje u nekim zemljama kandidatkinjama, postavlja se pitanje koji bi interes zapadnoeuropske članice Europske unije mogle imati u njihovom pristupanju Uniji, pogotovo

ako znamo da su najglasniji zagovornici proširenja upravo – na Zapadu krajnje nepopularni – Orbán i Janša, kao i austrijski kancelar Sebastian Kurz, koji se povremeno pridružuje ranije navedenom dvojcu.

Iako se o tome (zasad) ne govori javno, glavni gradovi „starih“ članica Europske unije strahuju da bi se grupacija šest zapadnobalkanskih država, u slučaju pristupanja, mogla prikloniti srednjo- i istočnoeuropskom bloku unutar Unije, s kojim ipak dijeli daleko više zajedničkog povijesnog nasljeđa i kulturnih obilježja nego sa Zapadnom Europom.

Dva desetljeća provedena u čekaonici Europske unije, regiju su dodatno otvorili nezapadnim akterima poput Rusije, Kine, Turske i zaljevskih država, tj. hibridnim i autoritarnim režimima koji utjecaj ostvaruju kombinacijom investicija i kulturne suradnje. U slučaju Bosne i Hercegovine, Kosova i Albanije to je dovelo do djelomične reislamizacije društva i pojave radikaliziranih skupina, dok u slučaju Srbije možemo govoriti o presudnom političkom utjecaju Moskve i Pekinga zbog rusko-kineske podrške Srbiji po pitanju Kosova. Zbog svega navedenoga, u stručnoj se javnosti počelo baratati pojmom Trojanskog konja (ili zmaja, u slučaju Kine), čime se označava postojeće i potencijalne članice Europske unije za koje postoji osnovana sumnja da svoje politike koordiniraju s nezapadnim centrima moći.

Iako je „europska integracija“ Zapadnoga Balkana proklamirani cilj Europske unije još od Zagrebačkoga *summita*, održanog 24. studenog 2000., posljednje proširenje Unije dogodilo se prije osam godina (pristupanjem Republike Hrvatske). Odonda nije zabilježen značajniji pomak bilo koje zemlje kandidatkinje prema članstvu. Upravo suprotno, 23. lipnja 2016. Ujedinjeno Kraljevstvo je na referendumu odlučilo napustiti Europsku uniju, što se i dogodilo 31. siječnja 2020., čime je ono i službeno postalo prva država

članica koja je izašla iz Unije. Odonda traje unutarnje preispitivanje, pa i kriza odnosa između preostalih 27 članica Unije, koje se sve jasnije svrstavaju u dva međusobno suprotstavljena svjetonazorska bloka. Izgledi Zapadnog Balkana da se pridruži duboko podijeljenom klubu država, koji se uz to počeo i osipati, sve su tanji i idu u smjeru fiktivnih pregovora kakve Turska već godinama vodi s Europskom unijom.

Zaključak

Churchillova linija Szczecin-Trst više ne predstavlja hladnoratovsku granicu između demokratske i komunističke Europe, nego razdjelnicu između dva fundamentalno različita koncepta Europske unije: zapadni, koji teži daljnjoj integraciji (možda čak i federalizaciji) Unije na osnovama paneuropejstva, sekularizma, maksimalne zaštite svih vrsta manjina i otvorenosti prema izbjeglicama i migrantima iz ratom i siromaštvom pogođenih dijelova svijeta; te istočni, koji teži očuvanju državnog suvereniteta unutar labave (prvenstveno ekonomske) Unije i nastoji zaštititi nacionalni i vjerski (čitaj: kršćanski) identitet kao i relativnu etno-kulturnu homogenost svojih društava, što podrazumijeva čvrste granice i krajnje restriktivnu politiku azila.

Hrvatska se članstvom u Sjevernoatlantskom savezu (2009.) i Europskoj uniji (2013.) bez zadržke svrstala među zapadne, liberalno-demokratske države svijeta. Međutim, Hrvatska unutar Unije djelomično provodi politiku nesvrstanosti, odnosno balansiranja između nadnacionalne i progresivne Zapadne Europe i nacionalno-konzervativne Srednje i Istočne Europe. Kao najmlađa članica Europske unije, koja se još uvijek nalazi izvan Šengenskog prostora i eurozone, Hrvatska se mora dokazati kao dobra učenica koja zaslužuje političku i financijsku podršku Unije, primjerice pri izgradnji geostrateški presudnog Pelješkog mosta. Istovremeno, Hrvatska se nastoji ne zamjeriti srednjo- i istočnoeuropskim državama članicama Unije koje su dosad pokazivale više razumijevanja i podrške za neke od glavnih hrvatskih vanjskopolitičkih ciljeva, primjerice za osiguranje pune jednakopravnosti Hrvata kao jednoga od tri konstitutivna naroda u susjednoj Bosni i Hercegovini.

Churchillova linija Szczecin-Trst više ne predstavlja hladnoratovsku granicu između demokratske i komunističke Europe, nego razdjelnicu između dva fundamentalno različita koncepta Europske unije

Kolateralna žrtva nategnutih odnosa unutar Europske unije Zapadni je Balkan, koji se odveć sporo reformira, nije u stanju razriješiti brojne međudržavne i međuetničke trzavice te je pod prevelikim utjecajem disruptivnog djelovanja vanjskih faktora da bi uvjerio „Staru Europu“ kako će se – u slučaju pristupanja Uniji – ponašati uzorno, odnosno da neće „zastraniti“ poput nekih država članica koje su pristupile 2004. godine i kasnije. Imajući to na umu, valja se zapitati predstavljaju li regionalne inicijative poput tzv. Mini-Schengena ili nedavno predloženog *Sporazuma o slobodnoj trgovini Jugoistočne Europe* (SEFTA) doista motor bržeg pristupanja regije Europskoj uniji, ili će se pretvoriti u supstitut, tj. zamjenu za punopravno članstvo šest zapadnobalkanskih država u Europskoj uniji.

Na koncu, postavlja se temeljno pitanje – odakle tolike razlike zapadno i istočno od linije Szczecin-Trst? Dio odgovora zasigurno leži u nevoljkosti država nekadašnjega Istočnog bloka da svoju suverenost, stečenu 1990-ih godina raspadom Varšavskoga pakta i slabljenjem utjecaja Moskve u vrijeme predsjednika Borisa Jeljcina, predaju u ruke europskih institucija u Bruxellesu. Što se pak antiimigracijske politike „novih“ članica Europske unije tiče, njezine uzroke ne treba tražiti u kolektivnoj ksenofobiji stanovnika Istočne Europe (što je rasistički sud *par excellence*), nego u njezinom drastično različitoj povijesnom razvoju koji ne uključuje ni zapadnoeuropski kolonijalizam 16. do 19. stoljeća, kao ni uvoz strane radne snage u drugoj polovici 20. stoljeća – što je zadržalo relativno visoku razinu etničke i kulturne homogenosti na istoku kontinenta. Kada pak govorimo o stupnju zaštite seksualnih manjina u Srednjoj i Istočnoj Europi, pogrešno je ukazivati isključivo na utjecaj katoličanstva i pravoslavlja (u manjoj mjeri protestantizma, iako je mađarski premijer Orbán, primjerice, kalvinist) kao glavnih konzervativnih aktera u društvu. U tom je kontekstu važno spomenuti i ulogu komunizma koji je od neupitno homofobnih Karla Marxa i

Friedricha Engelsa do Josifa Staljina i njegove rekriminalizacije homoseksualnosti u Sovjetskome Savezu imao težak i bremenit odnos prema seksualnoj orijentaciji koju je velikim dijelom percipirao kao tipično aristokratsku (kasnije i fašističku) devijaciju, nespojivu s ciljevima klasne borbe.³

Po svemu sudeći, nedavno stečeni državni suverenitet, etnokulturna kohezija stanovništva i višeizvorni (svjesni i nesvjesni, religijski i ideološki) odijum prema homoseksualnosti predstavljaju svjetonazorski spoj koji će Europu istočno od linije Szczecin-Trst još dugo dijeliti od zapadnog „susjeda“. To, dakako, ne mora voditi k rastakanju Europske unije, ali nas svakako približava scenariju „Europe dviju brzina“.

Literatura

Bonomi, M. (2021). From EU Enlargement Fatigue to Ambiguity. *Istituto Affari Internazionali*. 23. veljače. <https://www.feps-europe.eu/resources/publications/784>

Churchill, W. (1946). Sinews of Peace (Iron Curtain Speech). *wcmo.edu*. 5. ožujka. <https://www.wcmo.edu/about/history/iron-curtain-speech.html>

Europska komisija (2000). Zagreb Summit - Final Declaration. *esiweb.org*. 24. studenog. <https://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ZagrebSummit24Nov2000.pdf>

Feinberg, L. (2004). Can a homosexual be a member of the Communist Party? *Worker's World*. 7. listopada. https://www.workers.org/books2016/Lavender_and_Red.pdf

Oxford Analytica (2019). Balkan Mini-Schengen is second-best to EU enlargement. *dailybrief.oxan.com*. 13. prosinca. <https://dailybrief.oxan.com/Analysis/DB249417/Balkan-Mini-Schengen-is-second-best-to-EU-enlargement>

Pančevski, B. (2019). The Iron Curtain Is Gone, but Europe's East and West Are Again Divided. *The Wall Street Journal*. 10. studenog. <https://www.wsj.com/articles/the-iron-curtain-is-gone-but-europes-east-and-west-are-again-divided-11573405238>

Robinson, W. (2020). The Trojan Dragon Comes to the Balkans. *The Fletcher Forum of World Affairs*, 44(2), 29-44.

Romano, A. (2020). A history of „wokeness“. Stay woke: How a Black activist watchword got co-opted in the culture war. *Vox*. 9. listopada. <https://www.vox.com/culture/21437879/stay-woke-wokeness-history-origin-evolution-controversy>

Rough, P. (2019). Culture and Religion Divide Europe, Affecting US - Europe Relations. *Hudson Institute*. 12. travnja. <https://www.hudson.org/research/14953-culture-and-religion-divide-europe-affecting-us-europe-relations>

Trofimov, J. (2019). The Culture War Dividing Europe. *The Wall Street Journal*. 29. ožujka. <https://www.wsj.com/amp/articles/the-culture-war-dividing-europe-11553872752>

³ Što je posebno zanimljivo, s obzirom da današnja – postmoderna – ljevica aktivno zastupa interese LGBT+ zajednicâ diljem Europe.